

STRESZCZENIE

Rozprawa pt. *Zjednoczony Kościół Ewangeliczny na Warmii i Mazurach* jest efektem badań, których celem było rekonstrukcja powstania i funkcjonowania tytułowego związku wyznaniowego w tej części Polski w latach 1947–1988. Zamierzeniem autora było także, aby niniejsza praca stała się przyczynkiem do pogłębienia wiedzy o protestantyzmie na Warmii i Mazurach, w szczególności o wspólnotach ewangelikalnych. Działalność ZKE przypada na okres rządów komunistycznych w Polsce dążących do ograniczenia, a nawet likwidacji aktywności religijnej obywateli, co uczyniło prowadzone poszukiwania bardziej frapującymi.

Bazą źródłową były w dużej mierze archiwa kościelne, w których zawarte są informacje o powstawaniu i funkcjonowaniu poszczególnych lokalnych społeczności (zborów). Dokumenty te przedstawiają także szczegółowe informacje o duchownych i przywódcach kościelnych. W dysertacji korzystano także z archiwów państwowych, w tym zasobów Instytutu Pamięci Narodowej oraz Archiwum Akt Nowych. Na potrzeby pracy przeprowadzono także wywiady z żyjącymi jeszcze przywódcami zborów ZKE z Warmii i Mazur.

Przeprowadzone badania pozwoliły na przygotowanie dysertacji, składającej się z ośmiu rozdziałów merytorycznych, a także wstępu, zakończenia, bibliografii, oraz indeksu osobowego. W poszczególnych rozdziałach przedstawiono zarówno historię i charakterystykę całego regionu, jak i historię poszczególnych lokalnych społeczności wchodzących w skład ZKE. Opisano także struktury oraz działalność Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego jako całości, jego przywódców, główne wydarzenia, oraz prawne podstawy jego funkcjonowania.

Struktura dysertacji przedstawia się następująco:

W rozdziale pierwszym przedstawiono charakterystykę regionu Warmii i Mazur w ujęciu historycznym i społecznym. Region ten mający przynajmniej do pewnego okresu wspólną historię związaną z działalnością zakonu krzyżackiego, i podbojem tych ziem przez chrześcijańskich osadników, nie okazał się monolitem. Ze względu na sytuację, jaka miała miejsce po podpisaniu II pokoju toruńskiego, Warmia weszła w bliższą zależność od Polski, Mazury zaś pozostały pod wpływem niemieckim. Również Reformacja sprawiła dalszą separację i oddzielenie tych ziem, ponieważ Warmia opowiedziała się za papieżem, a

Mazury stały się protestanckie. Próbę konsolidacji tych terenów rozpoczęto po II wojnie światowej, jednakże po reformie administracyjnej w 1975 roku nastąpiło kolejne oddzielenie Warmii od Mazur.

W rozdziale drugim przedstawiono protestantyzm na Warmii i Mazurach do końca II wojny światowej. Opisano różnicę między Warmią i Mazurami, które ze względu na politykę Albrechta Hohenzollerna stały się luteranckie, natomiast Warmia w zdecydowanej większości katolicka. Mazury ze względu na swój protestancki charakter były miejscem powstania ruchu gromadkarskiego, który ze względu na germanizację całego regionu, odegrał dużą rolę w obronie polskości. Na Warmii duchowieństwo nie wykazywało zbytniego zaangażowania w walkę o obronę języka polskiego.

Rozdział trzeci to opis wspólnot ewangelikalnych tworzących Zjednoczony Kościół Ewangeliczny. Opisano historię powstania i zasady funkcjonowania Związku Ewangelicznych Chrześcijan, Związku Wolnych Chrześcijan, Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych, Związku Stanowczych Chrześcijan oraz Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej. Pomimo różnic doktrynalnych, spowodowanych tym, że poszczególne wspólnoty, będące owocem ruchów przebudzeniowych, powstawały w różnych częściach świata, powstał jeden Zjednoczony Kościół Ewangeliczny. Wspólne dla wszystkich było uznanie Pisma Świętego jako jedyną normę moralności i wiary, a także podkreślanie wagi osobistej relacji z Bogiem.

W czwartym rozdziale opisano podstawę prawną funkcjonowania ZKE, strukturę, jego główne postacie, oraz wydarzenia. W początkowej fazie w strukturach ZKE znalazły się 3 z 5 związków wyznaniowych, Związek Ewangelicznych Chrześcijan, Związek Wolnych Chrześcijan, oraz Związek Stanowczych Chrześcijan. Pozostałe 2 związki wyznaniowe dołączyły dopiero w roku 1953. Niestety współpraca nie układała się najlepiej, powodem były zarówno niezaspokojone ambicje, jak i polityka władz, które wymusiły na przywódcach poszczególnych grup ich wspólną działalność. Większa swoboda w funkcjonowaniu ZKE to lata 80-te, powodem były przemiany polityczne w Polsce. Koniec wspólnej działalności w ramach ZKE to rok 1988.

Rozdział piąty to opis zborów Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego na Warmii i Mazurach. Ich powstanie, funkcjonowanie, przywódcy, oraz trudności z jakimi przyszło im się mierzyć. Okres w którym przyszło im prowadzić swoją działalność to okres migracji

ludności, a także czas funkcjonowania w Polsce systemu totalitarnego, którego jednym z celów było ograniczenie wszelkiej działalności religijnej. Niełatwo w tym okresie było organizować życie religijne kościołów, problemem były zarówno nieruchomości, w którym to życie miałyby się odbywać ale także codzienne zmaganie z trudnościami, takimi jak nieporozumienia międzyludzkie czy problemy finansowe. Jednakże zbory powstawały, rozwijały swoją działalność, próbowały także prowadzić pracę ewangelizacyjną.

Rozdział szósty to opis ogólnokościelnych agend Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego na Warmii i Mazurach, oraz udział przedstawicieli regionu w działalności ogólnokościelnej. Jedną z agend ZKE z Warmii i Mazurach był Dom Opieki „Betania” w Ostródzie. Powstał on w 1958 roku. Szczególnym momentem jego dziejów był pożar w roku 1985, który strawił większą część dachu. Ośrodek jednak odbudowano i ponownie przeznaczono do użytkowania w roku 1989. Inną agendą ogólnokościelną był Ośrodek Katechetyczno-Misyjny w Ostródzie. Jego budowa, po zakupieniu gruntów w latach 70-tych, rozpoczęła się w 1980 roku. Spełniał on rolę bazy noclegowej i rekreacyjnej dla organizowanych obozów młodzieżowych, i kursów biblijno-umykalniających dla młodzieży. Wykładowcami na tych imprezach byli w większości przewodcy ZKE.

Głównymi przedstawicielami regionu w działalności ZKE jako całości byli Teodor Maksymowicz oraz Jerzy Sacewicz.

W rozdziale siódmym przedstawiono stosunki zewnętrzne Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego na Warmii i Mazurach. ZKE, pomimo, że stanowił jeden związek wyznaniowy nie był monolitem. Takim chciała widzieć go ówczesna władza, jednakże poszczególne wspólnoty, których część z nich została przymuszona do wspólnej działalności, miały własne przekonania i własną pobożność. To sprawiało trudność co do jednolitych działań w ramach samego ZKE. Tym bardziej trudniej było o współpracę pomiędzy zborami ZKE a społecznościami innych związków wyznaniowych. Nierzadko także władza, zainteresowana wszelkimi informacjami na temat poszczególnych Kościołów, podburzała i wzbudzała wzajemne animozje.

Rozdział ósmy to opis dezintegracji Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego i jego uwarunkowań wewnętrznych. Pomimo starania władz państwowych ZKE nigdy nie stał się jednolitym Kościołem. Powodem była historia, w jakiej powstawały poszczególne związki wyznaniowe do niego włączane, a także fakt, że każda z tych wspólnot w krajach zachodnich

miała swoje odpowiedniki. Niebagatelnym był także fakt, że przez cały okres działalności ZKE, widoczne były działania separatystyczne. Rozpad ZKE nastąpił w 1988 roku. Na jego bazie powstały cztery Kościoły ewangelikalne istniejące do dnia dzisiejszego.

Wojciech Tysar

SUMMARY

The dissertation “The United Evangelical Church in Warmia and Masuria” is the result of research aimed at presenting and describing the origin and functioning of UEC in this part of Poland. The author's intention was also to make this work a contribution to deepening knowledge about Protestantism in Warmia and Masuria, in particular about the minority evangelical churches that make up the United Evangelical Church. The uprising itself and the period of the UEC's operation is extremely interesting, because it falls on the period after the Second World War and the rule of totalitarian power, which wanted to eliminate all signs of religious activity, or at least to reduce them as much as possible. The problem was the migration of people as well as difficulties in everyday life, everything was intertwined with spiritual experiences and attempts to organize religious life in individual cities as well as the whole country.

The source database was, to a large extent, church archives which contain information about the emergence and functioning of individual local communities (Congregations). Those documents also present information about clergymen and church leaders, their calling, relocation, and, finally, possible reasons for removal from office.

The dissertation also used state archives as well as source documents of the Institute of National Remembrance and the Archive of New Files. For the needs of the work, interviews with surviving assembly leaders from Warmia and Masuria have also been conducted which are a valuable source of knowledge about this difficult and interesting period.

The conducted research allowed to prepare a dissertation consisting of eight substantive chapters, as well as introduction, conclusion, bibliography, and personal index. The individual chapters present both the history and the characteristics of the entire region as well as the history of individual local communities included in the UEC. It also describes the structure and activities of the United Evangelical Church as a whole, its leaders, the main events and the legal basis for its functioning.

The dissertation structure is as follows:

In the first chapter, the general characteristics of the region of Warmia and Masuria in historical and social background. This region, having at least a certain period of common

history related to the activities of the Teutonic Order and the conquest of these lands by Christian settlers, did not turn out to be a monolith. Due to the situation that took place after signing of the Second Peace of Toruń, Warmia entered into a closer dependence on Poland, and Masuria remained under German influence. The Reformation also caused further separation of these lands, because Warmia supported the Papacy and Masuria became Protestant. The attempt to consolidate these areas began after World War II but after the administrative reform in 1975, another separation of Warmia from Masuria took place.

The second chapter presents Protestantism in Warmia and Masuria until the end of World War II. The difference between Warmia and Masuria, which due to Albrecht Hohenzollern's policy became Lutheran, was described, whereas Warmia was predominantly Catholic. Masuria, for its Protestant character, was the place where the small group movement originated, which due to germanisation of the whole region played a large role in defending Polish nature. In Warmia, the clergy did not show much commitment to the defense of the Polish language.

The third chapter is a description of evangelical communities forming the United Evangelical Church. The history of the creation and the rules of functioning of the Union of Evangelical Christians, the Union of Free Christians, the Unification of Churches of Christ, the Union of Radical Christians and the Union of Christians of Evangelical Faith is described. Despite the doctrinal differences caused by the fact that individual communities, being the result of revival movements were created in various parts of the world, one United Evangelical Church was created. It was common for all to recognize the Scriptures as the only norm of morality and faith, and to emphasize the importance of personal relationship with God.

The fourth chapter describes the legal basis for the functioning of UEC, the structure, its main characters, and events. In the initial phase, UEC's structures included three out of five religious associations, the Union of Evangelical Christians, the Free Christian Federation, and the Union of Radical Christians. The remaining two religious associations joined in 1953. Unfortunately, the cooperation was not good, the reasons were the unsatisfied ambitions and the policy of the authorities that forced the leaders of particular churches to cooperate with each other. Greater freedom in the functioning of UEC was in the 1980s, the reason was political change in Poland. The end of joint activity was the year 1988.

The fifth chapter is a description of the Assemblies of the United Evangelical Church in Warmia and Masuria. Their creation, functioning, leaders and difficulties they faced. The period in which they had to conduct their activities is the period of migration of the population, as well as the time of the totalitarian system in Poland, one of the aims of which was to limit all religious activities. It was not easy during that period to organize religious life of churches, the problem was both the premises where it would take place, but also the daily struggle with hardships such as misunderstandings between people or financial problems. However, the congregations were created, they developed their activities, they also tried to conduct evangelisation work.

The sixth chapter is a description of the church-wide ministries of the United Evangelical Church in Warmia and Masuria and the participation of the regional representatives in general activities. One of the Ministries from Warmia and Masuria was "Betania" in Ostróda. It was created in 1958, initially it was prepared for the reception of several people. A significant moment was the fire in 1985 there which destroyed the greater part of the roof. The centre, however, was rebuilt and reintended for use in 1989. Another Ministry was Catechetical and Missionary Center in Ostróda. Its construction, after purchasing land in the 1970s, began in 1980. It fulfilled the role of accommodation and recreation base for organized youth camps and biblical and music-related courses for young people. The lecturers there were mostly UEC's leaders.

The main regional representatives in the activities of UEC as a whole were Teodor Maksymowicz, and Jerzy Sacewicz.

The seventh chapter presents External Relations of the United Evangelical Church of the Warmian-Masurian Region. United Evangelical Church, despite being one church, was not a monolith. Contemporary authorities wanted to perceive it as such but individual communities, some of which was forced to cooperate, had their own beliefs and their own devotion. This made it difficult to act uniformly within the UEC itself. Even more difficult was to cooperate with the UEC assemblies and communities of other religious unions. Often also the authorities, interested in all information about particular churches, stirred up and aroused mutual animosities.

Chapter eight is a description of the disintegration of the United Evangelical Church and its internal condition. Despite the efforts of the state authorities, the UEC has never

become a unified church. The reason was the history in which particular religious unions were created as well as the fact that each of these unions in Western countries had its own registration and its own structure. The fact that the separatist activities were visible throughout the entire period of the UEC's activity was very important, and they were related, among others, to the form and manner of managing the UEC as a whole. In 1988 the UEC was legally dissolved.

Nojuel Tiger